

KAKO I KADA POSTAJE „METODOVA DOKTRINA” KULTURNO DOBRO HRVATA

Nada KLAJIĆ, Zagreb

I. PRISTUP PROBLEMU

Čini nam se neobičnim da se i danas, premda je proteklo više od pedeset godina kako su Katić i Barada učinili kraj nedoumici o liku Grgura Ninskog, ponovno vraća na problem tako kao da starija literatura uopće ne postoji. Ne bih to znala protumačiti drukčije nego da su se u tumačenje hrvatskog glagoljaštva umiješali i nepozvani, koji ili nisu htjeli ili nisu mogli shvatiti u čemu je zapravo problem. Nenavikli na znanstveno postavljanje i rješavanje spornih pitanja — a to znači *na vlastitu analizu izvornog materijala koja prethodi svakom zaključku!* — takvi autori podliježu *pritisaku javnosti* i pišu ono što misle da bi se njoj moglo svidjeti. I tako raste *lažni mit* o Grguru Ninskom kao vodi hrvatskih glagoljaša, ali i isto tako *lažni mit* o hrvatskom glagoljaštvu u X. i XI. stoljeću. Onaj tko može Baradino i Katićevo tumačenje događaja iz 925. godine — koje sam morala (zbog jakosti njihovih dokaza) preuzeti — nazvati besmislicom¹ samo zato što nije niti *pročitao izvore*, takav bez zapreke može ne samo Metodove učenike nego i njega samoga vidjeti na djelu među Hrvatima. Uostalom, zar nije pred trideset godina J. Hamm sasvim ozbiljno i, naravno, napamet tvrdio da su „glagoljica i s njom glagolizam kod nas uhvatili duboko korijena već za kneza Domagoja”?² Zaista se teško dovinuti kako bi Ivan VIII. — čak i u slučaju da je postojala bilo kakva veza između Hrvata i Metoda — dopustio Domagojevim svećenicima da glagoljaju.³ Ponavljam, kad bi se uopće mogla, ne dokazati, nego pretpostavljati bila kakva povezanost hrvatskog svećenstva s Metodom bilo za Domagoja ili Branimira.

Budući da su „teorije” o glagoljaštvu Domagojevih i Branimirovih Hrvata počivale na uobrazilji koja nije htjela voditi računa o stvarnim historijskim okvirima, o počecima

1 Vidi V. KOŠČAK, *Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925–928*, Hist. zbornik XXXIII–XXXIV/1, 1980–1981, str. 318.

2 *Glagolizam i njegovo značenje za Južne Slavene*, Slavia XXV/2, 1956, str. 313–321.

3 Pisma Ivana VIII. Domagoju vidi: J. STIPIŠIĆ – M. ŠAMŠALOVIĆ, *Codex diplomaticus I*, str. 8–9, 10–11.

glagoljaštva se u treznijoj historiografiji na istočnoj jadranskoj obali stalo raspravljati tek tada kad je trebalo protumačiti *prvi izvorni podatak o Metodovoj nauci* kod nas na Jadranu.

Nanijerno ističemo *istočnu jadransku obalu* da čitatelja upozorimo kako je riječ o geografskom pojmu koji pokriva čitav niz samostalnih političkih cjelina, među kojima su nam u ovom trenutku najvažnije *tri: Bizantska Dalmacija, Hrvatska i Zahumlje!*

To su bitne činjenice koje naprosto ne smije mimoći nitko tko na sebe preuzima dužnost i, dakako, odgovornost da javnosti protumači pojave iz prošlosti. No, taj *politički mozaik* na istočnoj jadranskoj obali ima još jednu vrlo važnu karakteristiku: riječ je o *zemlji grčkog cara* (dakle o otocima i o nekoliko gradova na kopnu) kojoj se suprotstavlja čitav niz *Sklavinija – slavenskih zemalja*, među kojima je najjača *Neretvanska kneževina!* I neka nitko ne misli da na obali i u unutrašnjosti, ovdje pred vratima Italije, nije podijeljen svaki pedalj zemlje ili, drugim riječima, da se u X. ili XI. stoljeću, dakle u doba kad se javlja „Metodova doktrina”, nije znalo što kome pripada!

Ali *Bizantska Dalmacija* kao zemlja tada jedinog priznatog cara uživa sve blagodati koje joj istočni carevi nude. Još od obnove bizantske vlasti nad Totilinom Liburnijom 552. godine ta pokrajina ima prastaro uređenje *slobodne općine* i, što je još važnije, poseban obrambeni sistem. Čitav niz kasta i kaštela od Kvarnera do Drača daje toj zemlji, koja je rastrgana po otocima i na kopnu, čvrstoću i snagu da se mogla *kao zemlja grčkog cara* održati do početka XII. stoljeća. Upravo prednosti koje ta carska zemlja uživa nad Sklavinijama u svom zaleđu neodoljivo su privlačile *slavensko stanovništvo* od VI. stoljeća dalje da je – *kolonizira!* Tako su Slaveni naselili, naročito na Kvarnerskim otocima, u tolikoj mjeri carsku zemlju, da su činili golem dio njezina stanovništva. Na primjer, na otoku Krku je samo jedna „romanska” općina (Krk), ali četiri slavenske (Omišalj, Vrbnik, Dobrinj i Baška)⁴, pa već taj omjer nepobitno dokazuje da je *bizantska grčka zemlja* u ovom svom dijelu – *slavenska!* Premda je na zadarskom arhipelagu omjer između starosjedilaca i novih naseljenika nešto drukčiji (slavenska kolonizacija ondje je rjeđa), ipak je jedno sigurno: gradu i selu na području Bizantske Dalmacije daje slavensko i poslije hrvatsko stanovništvo tako snažan pečat da bismo je mirno, što se etničkih odnosno jezičnih karakteristika tiče, mogli nazvati slavenskom zemljom!

Međutim, za proširenje glagoljaštva na istočnoj jadranskoj obali nije bila manje važna činjenica – koja je, rekli bismo, još bitnije utjecala na njegovo proširenje – da su *dalmatinski biskupi od Justinijanove obnove sufragani konstantinopolskog patrijarha!* A taj patrijarh je zajedno sa svojim carem mnogo popustljiviji od njegovog suparnika na Zapadu u pitanjima liturgijskog jezika u Crkvi. Iz političkih razloga car i njegov patrijarh odobravaju i dopuštaju osim grčkog i latinskog i *druge liturgijske jezike*. Dakako, i *slavenski!* Zahvaljujući takvom načelu Bizant je imao glavnu riječ pri pokrštavanju slavenskih zemalja sve do Moravske, pa je samo *u bizantskom političkom okviru mogla nastati misija Svete braće!*

---

4 N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971, str. 118.

Drugim riječima, ako Splitski sabor 925. raspravlja o Metodovoj nauci, onda prva misao koja nam se javlja u vezi s tom novom vijesti jest, *za sada pretpostavka*, da je riječ o nekom učenju *na području Bizantske Dalmacije*. No, to je tek pretpostavka koju opravdavamo poznavanjem spomenutih historijskih činjenica, a da bismo je opravdali, moramo čitatelju pružiti *analizu izvornih podataka* o tom pitanju.

II.

PRVA VIJEST O METODOVOJ DOKTRINI

Pođimo, dakle, redom. Odavno je poznato da se podatak o Metodovoj nauci nalazi u djelu koje je nazvano *Veća salonitanska povijest* (*Historia Salonitana maior*) zato što se u njoj nalaze neki tekstovi kojih nema „*Manja salonitanska povijest*” (*Historia Salonitana minor*), to jest djelo *splitskog arhiđakona Tome* (1200–1268). O odnosu između jednoga i drugoga djela vodile su se beskrajne, ponekad i smiješne, rasprave, naravno često posve suviše, jer su ih vodili najvećim dijelom autori koji su se, kao Lucić u XVII. stoljeću, zadovoljavali prvim dojmovima o HSM (*Hist. Sal. maior*).⁵ Prosuđujući o djelu površno, činilo im se da smiju tvrditi kako imaju pred sobom bezvrijednu – *kompilaciju Tomina djela* koju treba odbaciti. No, još manje su bili prihvatljivi nedavni pokušaji M. Barade (koji je HSM proglasio djelom vrednijim od Tome)⁵ ili S. Gunjače (koji je u HSM vidio Tomin koncept za Manju salonitansku povijest).⁶ Podrobna analitička usporedba obaju djela, dakle Veće i Manje salonitanske povijesti, dopuštala je samo jedan jedini odgovor: HSM je *nevješta*, ali *vrlo vrijedna nadopuna Tomina djela*, koju je negdje na prijelazu u XVI. stoljeće načinio nepoznati splitski svećenik.⁷ S najboljom namjerom da ispravi arhiđakona Tomu, koji je nemilosrdno izbacivao i prešućivao onaj izvorni materijal koji je smetao njegovoj zamisli o povijesti splitske Crkve, nepoznati autor umeće u Tomino djelo, na mjesta na kojima je bio uvjeren da to treba da bude, *autentičan izvorni materijal* koji je bez sumnje našao u splitskom kaptolskom arhivu. *Nema ni najmanje sumnje u vrijednost toga dodanog izvornog materijala!* Pogotovo kad je riječ o salonitanskim i splitskim crkvenim saborima!⁸ Samo onome tko sebi dopušta letimičan i površan pogled na taj zaista jedinstven izvorni materijal može se činiti da ima pred sobom, kako Lucić reče, *izmišljotine!* Valja, doduše, priznati da se Tomin nastavljatelj muči s latinštinom i VI. i X. stoljeća – stječe se, štoviše, dojam da prepisuje ne razumijevajući uvijek smisao teksta – ali sve te velike pogreške novi su dokaz vjerodostojnosti spašenog izvornog materijala. Ta svi oni koji su olako i napamet odbacivali taj prekrasan izvorni materijal nisu htjeli voditi računa o tome da nitko niti danas, a kamoli u XVI. stoljeću, ne bi bio u stanju sastaviti takva papina pisma ili takve saborske zaključke! Stoga se po mom uvjerenju svaki pokušaj *poricanja vrijednosti* umetnutog izvornog materijala iz VI. i X. stoljeća u Tomino djelo

5 M. BARADA, *Dalmatia Superior*, Rad 270, 1949, str. 136.

6 S. GUNJAČA, *Historia Salonitana maior*, Rad 283, 1951, str. 214.

7 N. KLAJČ, *Historia Salonitana maior*, SANU, pos. izd. knj. CCCXCIX, Od. društ. nauka, knj. 55, Beograd, 1967, str. 53–55 (dalje HSM).

8 Vidi HSM, str. 77–85 i 95–106.

mora osuditi kao promašen! Pogotovo takvi pokušaji kojima se proglašavalo nevjerodostojnim samo ono što je pojedinim autorima smetalo. Stoga kritička historiografija smije i mora danas dati dolično mjesto tom dragocjenom izvornom materijalu i njezin se zadatak smije sastojati jedino u tome da nastoji utvrditi *historijski okvir* za zbivanja o kojima taj materijal svjedoči.

Prema tome, o čemu svjedoči taj, ponavljamo, izvanredni izvorni materijal iz X. stoljeća?

Prije svega, neobično je karakteristično na kojem je mjestu u Tomino djelo nepoznati autor u XVI. stoljeću umetnuo papinska pisma i akta Splitskog sabora iz 925. i 928. Naime, zaveden Tominin XI. poglavljem o prvom splitskom nadbiskupu Ivanu Ravenjaninu⁹ – čiji dolazak u Dalmaciju *Toma namjerno ne datira!* – ne znajući gdje bi ga vremenski strpao, Tomin nastavljač „nadopunjuje” neiskrenog historičara salonitanske Crkve tako da tvrdi kako je Tomin „*summus pontifex*” bio *Johannes quartus!*¹⁰ Tako je prema njegovoj nadopuni *papa Ivan IV.* (640–641) poslao Ivana Ravenjanina u „dalmatinske i hrvatske strane” da podučava kršćane i obnovi salonitansku Crkvu. Međutim, kakve pojmove ima Tomin nastavljač o kronologiji zbivanja opisivanih u umetnutom tekstu, vidi se po njegovoj dataciji Ravenjaninova rada. Naime, tvrdi da su svi složno izabrali Ravenjanina za nadbiskupa 1102. godine („*electio in persona predicti Joannis concorditer ab omnibus celebrata est sub annis domini MCII!*”¹¹ F. Rački je mislio da taj lapsus smije pripisati „*error calami*” te da je trebalo na tom mjestu stajati DCL¹², ali riječ je, posve razumljivo, o neukosti prepisivača. U skladu sa svojim dodatkom, nepoznati Tomin nastavljač će reći da je Ivan Ravenjanin primio posvećenje od istoga pape Ivana. Uostalom, on ide u ispravljanju Tome i dalje, jer Ivana Ravenjanina naziva prvim *salonitanskim*, a ne *splitskim nadbiskupom!*¹³ On je, razumije se, također uvjeren da su i pisma pape Ivana koja je poslao u Dalmaciju po svojim poslanicima također poslana Ivanu Ravenjaninu, ali ne u X, nego u VII. stoljeću!¹⁴ No, novi dokaz da autor HSM nije ni toliko vješt da samostalnim tekstom najavi novu građu koju umeće pokazuje način na koji umeće izvorni materijal u Tomino djelo. Naime, Toma tvrdi da je Apostolska Stolica dopustila Ivanu da zadrži privilegij koji je u starini imala salonitanska Crkva,¹⁵ što autor HSM prepisuje i neposredno zatim nastavlja: *ut aparet infra*

---

9 F. RAČKI, *Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana*, MSHSM XXVI, 1894, str. 33. „*De Johanne primo archiepiscopo spalatino*” (dalje HS).

10 Zato Tomina rečenica u HSM glasi: „*In terea summus pontifex Joannes quartus misit quendam legatum nomine Joannem, patria Ravenatem, qui partes Dalmatie (et Croatiae) peragrando salutaribus monitis christocolas informaret*” (HSM, str. 94). Prema tome, nepoznati autor HSM *dodaje ime pape*, ali izostavlja „*et Croatiae*”, smatrajući da je Toma pogriješio kad je tvrdio da je Ivan Ravenjanin obnavljao crkve i po Hrvatskoj.

11 HSM, str. 94. Potcrtane riječi su dodatak autora HSM.

12 HS, str. 33, bilj. a.

13 HSM, str. 94.

14 HSM, str. 95–98. Autor HSM misli da je i spomenuta pisma poslao Ivan IV.

15 HSM, str. 33. „*Ipsi concessum est a sede apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus habuit, optineret ecclesia Spalatensium.*”

*in concilio!*¹⁶ Jasno je da papa Ivan IV. nije imao ništa zajedničko s dalmatinskim biskupima u X. stoljeću, ali je za nas velika sreća da je autor HSM zamijenio Ivana X. s Ivanom IV. i tako nam spasio dragocjena pisma Ivana X. i saborske zaključke iz 925. i 928. godine. Pošto je donio i tekst pisma Lava VI,¹⁷ autor HSM će reći da je spomenu ti izvorni materijal našao „in quodam libro vetustissimo”.¹⁸ To priznanje autora HSM na kraju upisanog teksta još jednom svjedoči o vrijednosti te „prastare” izvorne građe koja se, eto, na tako neobičan način našla u Tominu djelu.

Iako autor HSM, kako rekosmo, nije u stanju ni protumačiti ni najaviti umetnutu građu, nama danas nije više nikakva tajna što je *Ivan X.* pisao *dalmatinskim biskupima*, a što *slavenskim vladarima*.

Prvo *Ivanovo pismo*, kojemu kompilator (najvjerojatnije sam prvi metropolit Ivan) mijenja adresu, upućeno je salonitanskom *nadbiskupu Ivanu* i njegovim *sufraganima*.¹⁹ Pismo je, što se sadržaja tiče, dosta oštro, a posljedica je, među ostalim, i novoga položaja koji je Ivan X. 925. uživao. Naime, u izvanrednom trenutku kad mu se napokon pružila prilika da se poveže s dotadašnjim konstantinopolskim sufraganima, Ivan X. neće propustiti mogućnost i vrlo neugodno kori dalmatinsko svećenstvo za nešto za što oni uopće ne mogu biti krivi. Odatle, s druge strane, i Ivanova neiskrenost u kojoj se ne ustručava prikazivati notorne historijske činjenice u krivom svjetlu. Na primjer, Ivan X. se čudi što su dalmatinski biskupi toliko godina zanemarivali vezu sa sveopćom Svetom Rimskom Crkvom kad je ona jedina prava Kristova i Petrova nasljednica od koje svi treba da primaju pravu nauku. Ivan X, dakako, neće priznati da su dalmatinski biskupi postojali sa svojim crkvenim organizacijama i prije nego što je Rimaska Crkva postala ovako „univerzalna”! Stoga ne želeći voditi računa o činjenici da *dalmatinski biskupi sa svojim patrijarhom* imaju *svoju doktrinu*, ružno ih kori: doznao je da se po njihovim, dakle, *dalmatinskim biskupijama* (per confinia vestre parochie) širi neka nauka (aliam doctrinam pululare) koju on, papa, ne nalazi u svetim knjigama, a *oni ipak šute i slažu se s njom* (vobis tacentibus et consentientibus). To mu je žao, jer prema onoj apostolskoj svaki će onaj koji naučava nešto što se ne nalazi u svetim knjigama – pa makar bio i sam anđeo – biti proklet. Stoga neka se ne dogodi pravim Kristovim vjernicima da prezrevši „nauku evanđelja, kanona i apostolske zapovijedi *pribjegnju Metodovoj nauci* (ad Methodii doctrinam confugiant)”, koju on ne nalazi među svetim knjigama. Neka, dakle, zajedno s njegovim poslanicima ispravljaju sve po „slavenskoj zemlji” i neka se ne usude bilo u čemu zabrazditi od nauke koju nose njegovi poslanici. Zato neka se „u slavenskoj zemlji vrši služba Božja na latinskom, a ne na bilo kojem drugom jeziku.” A Slaveni su osobiti sinovi svete Rimske Crkve; treba, dakle, da osta-

---

16 HSM, str. 95.

17 HSM, str. 105. Pismo donosi pod ovim naslovom: „Item epistola ad Jaderitanum episcopum sive per totam Dalmatiam.”

18 HSM, str. 106.

19 HSM, str. 95. „Epistola quam misit dominus Joannes papa per Joannem episcopum anchonitane ecclesie et per Leonem episcopum palestrine ecclesie ad Joannem archiepiscopum salonitane ecclesie.”

nu u nauci te svoje majke. I mi ćemo se veseliti budu li Slaveni slijedili našu nauku. Zato ih na kraju pisma opominje: *iskorijenite u vašim stranama taj zao korijen!*

Prvo što pri čitanju toga Ivanova pisma upada u oči jest *papina nedovoljna sigurnost u pitanju područja na kojem smatra da se širi „Metodova nauka“!* Posve razumljivo da je to u prvom redu *područje dalmatinskih, dakle bizantskih biskupa*. Papa, međutim, pre-dobro zna da je ta za njega heretička pokrajina prije svega takva zato što „Metodovu nauku“ zaštićuje grčki car i njegov vrhovni svećenik. Ali, Ivan X. *nije posve siguran* kako daleko u unutrašnjosti, na područje jadranskih Sklavinija prodire ta heretička nauka. Zbog toga govori oprezno o „Sclavinorum terra“ i o Slavenima koji su, kako on inače zna, odabrani sinovi Rimske Crkve. Posve razumljivo da papa zna kako Slavena ima i na grčkom području, ali da ti Slaveni nisu sinovi Svete Rimske Crkve, nego ništa manje svete Konstantinopolske Crkve. Oni, dakle, s njim nemaju nikakve veze, osim što su za njegova predšasnika Ivana VIII. bili, kao i dalmatinski biskupi, svjedoci posebne politike rimskoga biskupa prema dalmatinskom svećenstvu. Ta i Ivan VIII. je korio i prijetnjama i primamljivim ponudama (palij!) nastojao privući dalmatinske biskupe,²⁰ no njegovo nastojanje nije urodilo nikakvim plodom. Štoviše, nema nikakva dokaza da su dalmatinski biskupi odgovorili na Ivanov poziv. Ali, dalmatinski biskupi tridesetih godina X. stoljeća prisiljeni su zbog vanjskopolitičke situacije povezati se s Ivanom X. Stoga im on bez ikakva ustručavanja nameće *rimsku doktrinu*, ne želeći voditi računa o tome da se Metodova nauka najmanje od smrti velikoga učitelja nesmetano širila na bizantskom političkom području.

Prema tome, opijen slavom što ju je doživio pod konstantinopolskim zidinama, Ivan X. misli da smije „prati glavu“ *grčkom dalmatinskom svećenstvu* zbog upotrebe slavenskog liturgijskog jezika. Bez mnogo oklijevanja prijeti biskupima izopćenjem.

Nema sumnje da je pismo Ivana X. u Dalmaciji primljeno s nezadovoljstvom. Kako se taj rimski biskup usudi tako ih žestoko napadati zbog slavenske liturgije i to samo zato što je dobio izvanrednu mogućnost da se s njima poveže! Ta zar taj Ivan X. ne zna ili, točnije, neće znati da je Metodova doktrina na njihovom crkvenom, a to znači i političkom području *normalna i dopuštena liturgija, a ne hereza!* Riječ je, dakle, o *zakoni-toj nauci* koju su dalmatinski biskupi objeručke prihvatili iz jednostavnog razloga što su njihovi vjernici u nekim dijelovima pokrajine u golemoj većini Slaveni. Ako, dakle, sada taj nametljivi rimski biskup traži od svih da odbace i *slavenski jezik* i, što je još važnije, *slavenskim jezikom pisane crkvene knjige*, onda mu treba i u njegovu stilu odgovoriti!

U prvom redu, biskupi nisu kao papa držali da je pitanje liturgijskog jezika tako važno da bi o njemu trebalo na Saboru i najviše govoriti. Kako su, međutim, odlučili ipak u nečemu odstupiti od Metodove doktrine, vrlo su proračunato taj ustupak iskoristili za sebe tako da s pomoću Ivana X. dobiju ono što im konstantinopolski patrijarh vjerojatno nikad ne bi dao. *Osnovali su, dakle, metropoliju!* Ta nije li sam Ivan VIII. još 879. godine pisao dalmatinskim biskupima neka se ne usude bilo gdje drugdje osim u

---

20 J. STIPIŠIĆ – M. ŠAMŠALOVIC, *Diplomatički zbornik kraljevine HDS*, sv. I, Zagreb, 1967. str. 16–17 (dalje CD I).

Rimu tražiti i posvećenja i palij?!²¹ Ako je Ivan VIII. htio takvu uslugu učiniti dalmatinskim biskupima ne tražeći od njih ništa za uzvrat, zašto ne bi oni sada u ovoga pape iznudili palij i potvrdu metropolitanske časti i vlasti za splitskog kandidata?

Tako je saborovanje u Splitu 925. počelo zapravo dosta pomirljivo. Papinski su poslanici donijeli pisma, ali njihov sadržaj nije biskupe mnogo smeo. Oni pak na saboru najprije provode svoju volju. Kao što je dobro poznato, pobjeda lažnog mita o bl. Dujmu, tobože Petrovu učeniku²², pomogla je splitskom kandidatu Ivanu da pobijedi svoje suparnike: ninskog biskupa Grgura i zadarskog Formina. Jer taj bl. Dujam je odredio (constituit)²³ da mjesto u kojem počivaju njegove moći bude metropolija.²⁴ Kad je riješeno to najvažnije pitanje, biskupi prelaze na druge probleme, u prvom redu riješivši odnose među sobom, dakle među dalmatinskim biskupima. I tek u X. zaključku donose odluku o tome kako će se u budućuće oni sami, dalmatinski biskupi, koji su se skupili na Saboru, odnositi prema glagoljašima. Valja posebno istaknuti da su glagoljaši do splitskog saborovanja bez ikakve zapreke vršili službu Božju na slavenskom jeziku. Ali, pod pritiskom Ivanova pisma, a još više zbog velike želje da im taj isti papa potvrdi zaključak o metropoliji, oni odlučuju: „Neka se nijedan biskup *naše pokrajine* (dakle *Dalmacije!*) ne usudi na bilo koji stupanj zarediti glagoljaša. (Glagoljaš) može služiti Bogu samo *kao klerik ili redovnik!*”²⁵

Očito je ovdje govor o glagoljašima *pro futuro*, koji prema tekstu ove odluke ne mogu više napredovati.

Biskupi su, međutim, papu morali upozoriti da bi se moglo dogoditi da zbog takve mjere za, dalmatinsku Crkvu neočekivane i neobične, nastane nestašica svećenika! Vrlo je logično da su dalje u zaključku dodali kako će u slučaju nestašice svećenika njihove crkve i dalje ostati otvorene za glagoljaše. Ali svoj su zaključak vrlo duhovito formuli- rali: Neka dalmatinski biskupi ne dopuste u svojim crkvama misiti glagoljašima, ali samo u slučaju ako bi imali dovoljan broj svećenika; nastane li nestašica, obratit će se rimskom biskupu da im odobri služenje mise u dalmatinskim crkvama.²⁶

Rekli bismo, pravo bizantsko rješenje problema! Prema spomenutom zaključku stvarno se na tlu Bizantske Dalmacije ništa u slavenskoj liturgiji nije promijenilo. Jer dalmatinski su biskupi namjerno uvjerali papu kako neće „promovirati” glagoljaše, ali su brzo dodali da to vrijedi samo onda ako bude dosta „latinskih” svećenika na njihovu području. Mislili su, bez sumnje, na svoje kolege u *Zadru* i *Splitu*, a možda i na *Rabu*, jer to su biskupije u kojima je najvjerojatnije prevladavalo „latinsko” svećenstvo. Bi-

21 CD I, str. 17.

22 Dujam je bio mučenik u doba cara Dioklecijana.

23 F. RAČKI, *Documenta*, str. 190 ispravlja u *constituitur* te time mijenja smisao prvoga zaključka. Jer nisu – tobože – dalmatinski biskupi u X. stoljeću odlučivali da će Split biti metropolija, nego je tako odredio još bl. Dujam.

24 HSM, str. 99.

25 HSM, str. 101. „10. Ut nullus episcopus nostre provincie audeat in quolibet gradu slavinica lingua promovere; tantum in clericatu et monachato deo deservire (admittimus).”

26 HSM, str. 101. „Nec in sua ecclesia sinat eum missas facere, preter si necessitate sacerdotum haberent, per supplicationem a romano pontifice licentiam eius sacerdotalis ministerii tribuatur.”

skupi spomenutih mjesta nisu imali potrebu za slavenskom liturgijom s obzirom na to da među njihovim vjernicima nisu prevladavali Slaveni kao na *Krku* i *Osoru*. No, glagoljaške biskupije, *krčka* i *osorska*, nisu zbog papine tvrdoglavosti htjele biti oštećene. Zato i jesu uvjetovali dalju upotrebu slavenskog jezika u crkvi posebnim papinskim dopuštenjem iz Rima. Naravno, taj zaključak o traženju posebnoga dopuštenja iz Rima i jest stvoren zato što su dalmatinski biskupi unaprijed znali da ga neće niti zahtijevati. Ne samo zato što se nakon Ivana X. prekida veza između Rima i dalmatinske Crkve nego i zato što je putovanje u Rim i u kasnijim stoljećima bilo vrlo skupo.

Zato smo uvjereni da se u pitanju „Metodove doktrine” na tlu Bizantske Dalmacije niti nakon Sabora 925. godine ništa nije promijenilo. Nema nikakve dvojbe da slavenski liturgijski jezik i dalje brane, zaštićuju i podržavaju oni dalmatinski biskupi kojima taj jezik služi da održe neposrednu živu i srdačnu vezu sa svojim vjernicima. Po svoj prilici ne griješimo ponovimo li misao da su već tada najrevniji glagoljaški zaštitnici krčki i osorski biskupi i da su upravo oni na Splitskom saboru 925. vodili glavnu riječ kad se raspravljalo o slavenskom liturgijskom jeziku, pa su stvorili zaključak koji je u krajnoj liniji krivicu za nestašicu glagoljaša – svećenika prebacivao na Rim. Drugim riječima, *u Dalmaciji je nakon 925. godine u slavenskoj liturgiji ostalo sve po starom!* Ako, dakle, i poslije spomenutog saborovanja nailazimo na glagoljaše, onda ih treba očekivati upravo u onom dijelu Dalmacije koja se znala 925. odhrvati pritisku Ivana X.

III.

NINSKI BISKUP GRGUR UZALUD SE BORI ZA PRIMAT NA ISTOČNOJ JADRANSKOJ OBALI

Želimo li otkriti kakav je istinski odnos između Rima i Hrvata u X. stoljeću, moramo ispitati kakvi su prvi dodiri između rimskog biskupa i hrvatske Crkve i vladara, dakle, moramo se vratiti u IX. stoljeće na *Ivana VIII.* i one vladare koji su za njegova pontifikata na hrvatskom prijestolju.

Prije svega, vrlo je karakteristično da se Ivan VIII. potkraj 872. sam obraća Domagoju tužeći se kako mu je „*greca falsitas*” (misli na patrijarha Ignacija) otela „domovinu Bugara”, koja njemu, dakle Ivanu VIII, pripada.²⁷ Valja zapamtiti da se Ivan VIII. već tada ne ustručava prokleti svog protivnika, iako mora ustanoviti da izopćenje nije bilo djelotvorno. Naprotiv, Ignacije šalje u Bugarsku „nekoga shizmatika” za nadbiskupa.²⁸

Iz prepiske Ivana VIII. s Hrvatima također je poznato da je papa vratio u službu svećenika Ivana koji je Domagoju otkrio ime nekoga urotnika s najboljom namjerom da ga zamoli za njegovo pomilovanje, ali ga je Domagoj ipak dao ubiti.²⁹ Iste 875. godine

27 CD I, str. 8–9.

28 CD I, str. 9. „*Qui frequenter ob hoc excommunicatus non solum non quievit, verum etiam illum quemdam scismaticum sub nomine archiepiscopi destinavit.*”

29 CD I, str. 10.

Ivan VIII. uzalud upozorava Domagoja neka ne podržava, nego suzbija „marinos latrunculos” i neka ne ubija političke protivnike.³⁰

Zatim, Ivan VIII. ne želi prekinuti vezu niti sa *Zdeslavom*, jer ga treba zbog Bugara i zato mu i preporuča poslanika koga šalje „ad gentem Uulgarorum” i njihovom slavnom vladaru Mihajlu.³¹

Politički su obziri, međutim, nametali *Branimiru* posve novu politiku oslanjanja na papinstvo. Ta riječ je o Ivanu VIII, koji ionako već nekoliko godina sam privlači hrvatske vladare. Branimiru, koji nastavlja Domagojevu politiku protiv franačkog seniora, može *papin blagoslov* i *potvrda zemaljske vlasti* (benediximus tibi et omni populo tuo omnique terre tue... principatum terrenum, quem habes prospere et securiter regere possis)³² odlično poslužiti za izgradnju političke samostalnosti. Pa i *hrvatsko svećenstvo* i *čitav narod* (omnibus venerabilibus sacerdotibus et uniuerso populo) prima od istoga pape posebni blagoslov, jer je Ivan VIII. preko svećenika Ivana doznao da se žele „vratiti” svojoj pravoj Rimskoj Majci Crkvi.³³ Najzad, Ivanovu pomoć najviše treba izabrani ninski biskup Teodozije, koga Ivan VIII, ne sluteći zamku, oduševljeno prima.³⁴ Njega, Ivana VIII, neobično je razveselilo da mu je Teodozije toliko odan, i zato i njega blagoslivlja i prima ga za svoga duhovnog sina. Ali, ne zaboravlja mu u pismu poručiti neka se ne usudi bilo gdje drugdje osim u Rimu zatražiti biskupsko posvećenje, gdje su, kako papa netočno tvrdi, i Teodozijeve predšasnici primali posvećenje.³⁵ Ne smije zaboraviti da je Rimaska Crkva „caput et magistra omnium ecclesiarum dei”. Teodoziju, koji je spadao *pod jurisdikciju akvilejskog patrijarha* (koji ga je kasnije potvrdio i na salonitanskoj biskupskoj stolici!), vrlo dobro dolazi uslužni poziv Ivana VIII. Štoviše, on obećaje papi da će i čitav njegov narod obećati vjernost Rimskoj Crkvi.³⁶

No, do toga ipak ne dolazi, čini se najviše zato što je Ivan VIII. *u isto vrijeme* počeo pozivati k sebi *i dalmatinske biskupe!* Naime, samo tri dana pošto je napisao pismo Teodoziju i hrvatskom narodu, Ivan VIII. piše i dalmatinskim biskupima.³⁷ Adresa na pismu koje šalje u Dalmaciju vrlo je karakteristična. Upućena je Vitalu, zadarskom biskupu, i Dominiku, osorskom biskupu, kao i ostalim dalmatinskim biskupima, ali i *salonitanskom arhiepiskopu!* Drugim riječima, to znači da Ivan VIII. takvom adresom daje na znanje da *priznaje Teodoziju i čast salonitanskog biskupa!* Spomenuto pismo prvi je danas poznati dodir između Rima i svećenstva Bizantske Dalmacije, i stoga nam

30 CD I, str. 11.

31 CD I, str. 12.

32 CD I, str. 13.

33 CD I, str. 15. Nazvali smo Teodozija izabranim ninskim biskupom zato jer je tako sam papa adresirao svoje pismo na njega: „Theodosio, uenerabili diacono et electo sancte ecclesie Nonensis”.

34 Ivan VIII. namjerno ne priznaje Teodozijeve potvrdu što ju je ovaj dobio od akvilejskog patrijarha; zato mu i piše da je dužan primiti posvećenje u Rimu.

35 CD I, str. 18–19.

36 CD I, str. 16–17.

37 CD I, str. 18–19.

se čini da je pisano ipak odviše oštro. Prije svega, papa ne tvrdi istinu kad piše da se dalmatinsko svećenstvo vraća „more predecessorum ad sedem beati Petri apostoli”. No, da bi nekako ublažio prijetnje zbog mogućeg neposluha, papa nudi dalmatinskim biskupima neka izaberu između sebe nadbiskupa koji će zatim od njega primiti biskupsko posvećenje i palij.

Lijepa ideja od koje ipak nije bilo ništa, najvjerojatnije zato što je Ivan VIII. ipak na kraju *dopustio Teodoziju da drži ninsku i salonitansku biskupsku stolicu!* Prema tome, palij koji bi Ivan poslao u Dalmaciju mogao bi nositi samo zadarski biskup, a taj se, posve razumljivo, nije smio ni mogao nazivati nasljednikom salonitanskog nadbiskupa.

Tako to Ivanovo pismo ostaje tek svjedočanstvo o živoj želji Rima da konstantinopolskom suparniku otme sufragane na istočnoj jadranskoj obali.

Čini se da je i Teodozije bio svjestan te Ivanove dvostruke igre. Inače papi ne bi bilo potrebno oko 880. ponovno upozoravati Branimira i hrvatski narod na obećanu vjernost.³⁸ On zapovijeda Branimiru i narodu neka mu odmah čim se Teodozije vrati iz Rima pošalju poslanike kako bi novo njegovo poslanstvo moglo primiti zakletvu vjernosti.

Ono što Teodozije nije mogao dobiti od Ivana VIII, postigao je u njegova nasljednika *Stjepana VI*. Spomenuti se papa doduše ljuti na akvilejskog patrijarha Walperta³⁹, ali ga taj gnjev nije dugo držao, te ga je radije zamijenio ljubeznošću. Pozvao je naime ninsko-salonitanskog biskupa u Rim!⁴⁰ Odjednom je Teodoziju sve oprošteno i Stjepan VI. posve mijenja svoj odnos prema njemu. Ne kori ga, nego zaklinje da obnovi i ostale crkve koje je razrušio barbarski bijes. Pa i palij koji ga Teodozije moli može dobiti, ali mora doći „ad apostolorum limina”.⁴¹

To je posljednja veza između Hrvata i dalmatinskog svećenstva s Rimom u IX. stoljeću.

Kad bismo dakle htjeli dati karakteristiku papinskih odnosa prema istočnoj jadranskoj obali i Balkanu za Ivana VIII, onda bismo istaknuli da je papinstvo, koliko je za sada poznato, prvi put u ranom srednjem vijeku pokušalo uvjeriti vjernike i vladare na drugoj obali da je Sveta Rimski Crkva „caput et magistra” svih crkava Kristovih. U to je Ivan VIII. jednako uvjeravao Bugare i Dalmatince, dakle, sufragane konstantinopolskog patrijarha kao i Teodozija, koji je tada podložan zapadnom, dakle akvilejskom patrijarhu. Tako je suparnička borba dvojice od petorice priznatih glavara sveukupnog krš-

38 CD I, str. 19–20.

39 CD I, str. 20–21.

40 CD I, str. 22. „Salonitana ecclesia, quam deo auxiliante restitutam asseris, ut (ad) pristinum gradum redeat, inhianter cupimus; et omnes ecclesie, que barbarorum rabie destructe sunt, assiduis precibus, ut restaurentur, imploramus, ita tamen ut in novarum ecclesiarum restauratione neglectus non proveniat antiquorum. Pallium et eius usum, quem rogitas, cum dei misericordia cooperante ipse ad apostolorum limina veneris, consultius dabitur, ut multiplici benedictione locupletatus letior ad propria redeas, quia ipsius usus non ad pompe factus, sed ad religionis attinet misterium.”

41 HSM, str. 98–99. „Quique pervenientes dicti episcopi, Dalmatiarum peragrantes civitates et Croatorum atque Serborum proceribus convenientes, congregati in Spalato episcopis et iudicibus, celleberrimum consilium peragere.”

ćanstva počela u znaku otimanja vjernika, otimanja koje za Ivana VIII. ni u Bugarskoj kao ni Dalmaciji nije moglo završiti dobro. I to ne samo zato što su konstantinopolski patrijarh i njegov car bili još prejaki za rimskog biskupa nego i zato što su sami dalmatinski biskupi s velikom nevjericom dočekali miješanje toga strogog pape u njihove poslove. Odatle i nepovjerenje prema papinu prijedlogu za izbor dalmatinskog metropolita.

Jedino *Hrvati*, koji su, što se tiče crkvenog vrhovništva, ipak u boljem položaju od Bugara i Dalmatinaca, objeručke prihvaćaju Ivanov blagoslov koji im pomaže da uspješno završe borbu protiv Franaka. Zato je uspjeh koji Ivan VIII. postiže u Hrvatskoj otupio oštrinu kojom je taj revni papa u početku dopisivanja s Teodozijem korio „transgressora”. Stjepan VI. vrlo brzo shvaća kako je bila naivna nada njegova predšasnika da će s pomoći prijedloga za palij privući dalmatinske biskupe i zato mijenja odnos prema Teodoziju. Neka i dalje obnavlja biskupije onako kako je obnovio salonitansku stolicu, na kojoj sada sjedi. Stjepan će ga na kraju nagraditi palijem. Tako se najzad papinstvo u IX. stoljeću rastalo s hrvatskom crkvom i hrvatskim vladarom u najboljim odnosima. Veza je nesumnjivo donijela koristi i Rimu i Hrvatima. Ali, valja posebno isticati da je to prije svega zato što nije došlo do željene povezanosti između dalmatinskih biskupa i Rima, do veze do koje je, treba priznati, papinstvu bilo više stalo nego do Hrvata.

Međutim, dvadesetih godina X. stoljeća situacija se, što se tiče odnosa Hrvata prema Rimu, posve mijenja. Dok je Ivan VIII. još mogao sumnjati u uspjeh svoje politike u Dalmaciji, Ivan X. se ne boji neuspjeha. Uostalom, na istočnoj jadranskoj obali i u Bugarskoj se dobro znalo da će Ivan X. sređivati crkvene prilike na Jadranu i Balkanu. Stoga su se sami *Hrvati* i *Zahumljani*, točnije njihovi vladari *Tomislav* i *Mihajlo*, obratili Ivanu X. izlažući mu bez sumnje svoje probleme. Jer neće biti nikakve sumnje da je hrvatski vladar očekivao od Ivana X. nastavak politike koja je bila prekinuta za Stjepana VI, drugim riječima *trebao je dobiti iz Rima obećani palij i potvrdu salonitanske nadbiskupske časti!* Danas nam, doduše, nije poznato što je Tomislav pisao u Rim, ali nitko ne može sumnjati u to da je oba vladara mučilo upravo životno pitanje koja će crkva biti metropolitanska na istočnoj jadranskoj obali. Hoće li Ivan X. imati dovoljno *političkih razloga* da poput Stjepana VI. popusti Hrvatima u suparničkoj borbi s dalmatinskim biskupima?

No, ne čini nam se nimalo neobičnim što se Ivan X. odlučio poći ususret zahtjevima dalmatinskog svećenstva. Ta pružila se zaista jedinstvena prilika rimskom biskupu da uz dopuštenje istočnog cara odlučuje o dalmatinskoj Crkvi. No, kako je nadbiskupom salonitanske Crkve mogao postati samo *jedan prelat* – dakle hrvatski ili dalmatinski – to je kandidatura hrvatskog biskupa već unaprijed osuđena na propast. Očito da se još prije nego što su papinski poslanici došli u Dalmaciju, ondje znalo na čijoj je strani Rim. *Stoga hrvatski vladar* – nismo sigurni da li je to još uvijek Tomislav – *odbija doći na saborovanje u Split!* Takvo ponašanje razočaranog hrvatskog vladara jasno pokazuje jedan od sačuvanih saborskih zaključaka. Naime, kompilator zaključaka – vjerojatno, kako smo već istaknuli, sam prvi nadbiskup Ivan – piše: papinski su poslanici, biskupi Ivan i Lav, *proputovali dalmatinskim gradovima* i skupili u Splitu *prvake*

Hrvata i Srba kao i *biskupe i suce* i održali slavni koncil.⁴² Koncil, dakle, bez sudjelovanja hrvatskog vladara!

Papinski su poslanici, bez dvojbe, predali pismo Ivana X. kralju Tomislavu prije održavanja Splitskog sabora. Sadržaj je pisma Tomislava (ili hrvatskog vladara koji ga je primio) vrlo brzo uvjerio da se ničemu ne smije nadati.

Spomenuto pismo hrvatskom vladaru Tomislavu⁴³ zaista je rječito svjedočanstvo o papinoj pristranosti u pitanju suparničke borbe oko metropolije. Već adresa toga drugoga pisma odaje papine namjere. Dok je prvo Ivanovo pismo, o kojem smo već govorili, adresirano samo na dalmatinsko svećenstvo, ovo drugo je upućeno „dragom sinu Tomislavu, kralju Hrvata, i Mihajlu, odličnom knezu Zahumljana”, ali i novom splitskom nadbiskupu Ivanu i njegovim *sufraganima* te *županima* i *narodu po Slavoniji i Dalmaciji*.⁴⁴ Prema tome, Ivan X. neće da dalmatinskim biskupima bude tajna ono što piše Tomislavu i Mihajlu. Stoga je to drugo pismo puno ljubaznih neistina. Papi je, tvrdi Ivan X. ne baš sasvim točno, povjerena briga nad svim crkvama i to zato da može „nequitie caliginem radicibus extirpare”, posebno među onim kršćanima koji su odabrani sinovi Rimske Crkve. Misleći bez sumnje na odnos Hrvata prema Ivanu VIII, tvrdi dalje, i opet ne baš sasvim točno, da su „slavenska kraljevstva” primila pokrštenje i nauk iz Rima. Zato ih opominje neka ostanu u toj pravoj nauci, što znači među ostalim, da revno daju desetine i prvine! Neka se ti osobiti papinski šticenici brinu za svećenički pomladak koji će u pravom duhu i pravoj nauci pripremati ljude za „nebesku domovinu”.

Nastavak pisma, sadržajno vezan s prethodnom rečenicom, više nego jasno pokazuje da *Ivan X. uopće ne zna* da li se u Tomislavljevoj i Mihajlovoj zemlji *upotrebljava slavenski liturgijski jezik!* Jer da je papa tada imao i najmanji dokaz o Metodovoj doktrini, zar bi napisao u pismu ovo: „Ta koji bi se odabrani sin svete Rimske Crkve, kao što ste vi, radovao prikazati Bogu žrtvu na barbarskom ili slavenskom jeziku!”⁴⁵ Ta da je Ivan X. zaista imao podatke o glagoljanju u Hrvatskoj, ne bi propustio priliku da hrvatsko svećenstvo napadne onako kao što je to učinio u pismu dalmatinskim biskupima. Mjesto toga slijedi beznačajna opomena predragim sinovima da i dalje ostanu u vezi s Rimom i da vjerujući papinskim poslanicima prihvate „jezik i odredbe prečasnih biskupa” te da slušaju njihove opomene. I na kraju pisma nije izostala prijetnja: „I što god

42 HSM, str. 96. Autor HSM unosi pismo pod ovim naslovom: „Item alia epistola quam misit dominus Joannes papa per prefatos episcopos ad regem Crovatorum.”

43 HSM, str. 96–97. „Joannes episcopus servus servorum dei dilecto filio Tamisclao, regi Crovatorum, et Michaeli, excellentissimo duci Chulmorum, nec non seu (sic) et sanctissimo confratri nostro Joanni, sancte salonitane ecclesie archiepiscopo, omnibusque episcopis nostris suffraganeis, verum etiam et omnibus zupanis, cunctisque sacerdotibus et universo populo per Slavoniam et Dalmatiam commorantibus, dilectissimis filiis nostris.”

44 HSM, str. 97. „Quis etenim specialis filius sancte romane ecclesie, sicut vos estis, in barbara seu slavonica lingua sacrificium offerre delectatur?”

45 HSM, str. 97–98. „Unde hortamur vos dilectissimi, ut cum nostris episcopis, Joanne silicet sancte anchonitane et Leone sancte pelestrine ecclesiarum dei iuncti, cunctaque per sclaviniam terram audacter corrigere satagatis, ea videlicet ratione, ut nullo modo ab illorum supradictorum episcoporum doctrina in aliquo deviare presumatis.”

vam bude od njih naloženo iz božanskih ili kanonskih razloga, nastojte vrlo brzo i pokorno izvršiti ako nećete da se odvojite od našega zbora!”⁴⁶

To je, dakle, bio Ivanov odgovor Rimu vjernim Hrvatima koji su uoči saborovanja živjeli još u nadi da će Ivan X. stati uz njih. No, mjesto odobrenja za kandidaturu za metropolitu hrvatskom vladaru i njegovu biskupu dolazi zapovijed da se strogo slušaju zapovijedi koje poslanici donose k njima.

Sva je prilika da su upravo zbog takva nastupa Ivana X. *hrvatski vladar* i *njegov biskup Hrvata* (episcopus Croatorum) radije ostali kod kuće. Ali, u Split je pošao *ninski biskup Grgur*, jedan od najozbiljnijih kandidata za metropolitu. Dosad sam zajedno s ostalim historičarima smatrala da je Grgur Ninski na Splitskom saboru 925. godine, postavljajući svoju kandidaturu, zastupao i interese Hrvata i Tomislava. Međutim, neki zaključci sa Sabora primoravaju me sada da drukčije protumačim odnos Sabora i prema hrvatskom vladaru, ali i prema njegovu *biskupu Hrvata*. Naime, neosporna je činjenica da se u zaključcima govori o *biskupu Hrvata*” (episcopus Croatorum), a da *taj biskup nije Grgur Ninski!* Nužno slijedi zaključak da su se i hrvatski vladar i njegov biskup držali daleko od dalmatinskih biskupa koji su u Splitu krojili i njihovu sudbinu. Svojoj *novoj pretpostavci* nalazim potvrdu u 11. i 12. zaključku spomenutoga Sabora. Zaključak 11. glasi: „Neka zna *biskup Hrvata* da je kao i mi svi podložan našoj metropolitanskoj Crkvi!”⁴⁷ Ta poruka „neka zna” može se, čini nam se, odnositi samo na nekoga *tko nije došao na sabor*, pa mu se saborska odluka tako daje na znanje.

Sličan zaključak nudi i sadržaj 12. članka Sabora. „Ako bi pak kralj i velikaši hrvatski htjeli da sve biskupske dijeceze unutar granica naše metropolije podvrgnu pod vlast svoga biskupa, neka nijedan od naših biskupa po čitavoj njihovoj zemlji niti krsti niti posvećuje crkve ili svećenike.”⁴⁸

Prema tome, prijetnja kralju i hrvatskim velikašima koji podržavaju kandidaturu *svoga biskupa* – *to u ovom slučaju nije ninski biskup, nego „biskup Hrvata”!* – i koje će zato dalmatinski biskupi kazniti: nijedan dalmatinski biskup ne smije po „čitavoj njihovoj zemlji”, dakle po *čitavoj Hrvatskoj*, posvećivati crkve i svećenike. Ipak, potraži li tko od Hrvata potvrdu ili posvetu na *dalmatinskom području* (tam in suis sedibus commorantibus pro misericordie opus quisquis ad nos accesserit consecrati, regenerari crismam sibi dari poposcerit, absque scropulo omni per totam provintiam ipsa tributant),⁴⁹ neka to bez oklijevanja izvrše.

Završetak 12. zaključka ne ostavlja nas u sumnji da su dalmatinski biskupi na jednoj, a hrvatski vladar sa svojim hrvatskim biskupom na drugoj strani. Skidajući sa sebe krivicu, dalmatinski biskupi na kraju zaključuju: „Uostalom, neka *oni zajedno sa svojim*

46 HSM, str. 98. „Et quicquid vobis ab illis iniunctum fuerit, ex divinis sive canonicis argumentis, sub omni celeritate obedienter adimplere satagite, si non vultis sequestrari a nostro collegio.”

47 HSM, str. 101. „Ut episcopus Croatorum, sicut nos omnes, nostre ecclesie metropolitane subesse se sciat.”

48 HSM, str. 101. „Quod si rex et proceres Croatorum omnes dioceseos episcoporum infra limites nostre metropolitane suo cupiunt vindicare pontifici, nullus ex nostris per omnem provinciam eorum neque regenerationes faciat, neque ecclesias vel presbiteros consecret.”

49 HSM, str. 101.

biskupom odgovaraju Bogu za sve ono u čemu zbog njih bude trpjela nauka kršćanske vjere. Naša je savjest pred Bogom čista.”⁵⁰

Raščlanjujući tako na posve drukčiji način nego dosad 12. zaključak Sabora 925. godine, čini se da možemo u toj godini raspoznati na istočnoj jadranskoj obali *dva*, ne baš međusobno prijateljski raspoložena *tabora: hrvatski i dalmatinski!* Nema sumnje da pripadnici obaju tabora stoje u međusobnom neprijateljstvu i to prije svega zbog suparničke borbe oko metropolije. Svakako da su na Sabor u Split pošli i neki hrvatski velikaši, ali odbio je onamo poći s njima i hrvatski vladar, i hrvatski biskup. Valja posebno naglasiti da *se hrvatski biskup sada prvi put spominje!* I nema nikakve sumnje da *je uz hrvatskog vladara* prije svega zato što zna da se taj vladar bori, kao nekad Branimir, da njegov biskup dobije iz Rima palij. Za razliku od hrvatskog biskupa, ninski je biskup Grgur ipak pošao na Sabor ispunjen po svoj prilici nadom da će Rim potvrditi njegovu kandidaturu s obzirom na to da je već Teodozije, njegov predšasnik, obnovio i saloni-tansku Crkvu, a obećan mu je i palij. On se, dakle, s pravom nadao da je njegova kandidatura opravdanija i historijski bolje osnovana od one zadarskog i splitskog protukandidata. Neće biti sumnje da je Grgur Ninski pošao na Sabor s dragocjenim pismima Ivana VIII, koja su svjedočila u njegovu korist.

Ali, dalmatinski su se biskupi pobrinuli da istisnu svoga ninskog kolegu. Odmah u početku saborovanja (2. zaključak) stvaraju zaključak da se u X. stoljeću smiju obnavljati biskupije samo u takvim mjestima za koje se zna da su bila biskupska sjedišta i u antici. Uz još jedan uvjet, naime, da i sada imaju dovoljno svećenstva i puka.⁵¹ Taj se zaključak ticao u prvom redu ninskog biskupa, pa je gornjim zaključkom stvarno *oduzeta pravna podloga za dalje postojanje ninske biskupije!* Grgur po svoj prilici nije očekivao takav tok raspravljanja. I dao je zato oduška svom nezadovoljstvu. O tome svjedoči sam sastavljač saborskih akata: kad su htjeli po starom običaju sve završiti, *ustao je naš brat ninski biskup, koji je za sebe želio prisvojiti primat među dalmatinskim biskupima, i stoga je pred papom počeo nepravednu borbu* (Sed cum terminare cuncta legitime antiquo more prestolaremur... fuit fratris nostri episcopi nonensis, qui sibi vindicare cupiens primatum Dalmatiarum episcoporum, hoc quod non expediebat, contra dictam sinodum in auribus apostolicis inuistum iniecit certamen).⁵²

Ivan X. se zbog Grgurova prosvjeda našao u nezgodnoj situaciji jer Grgurov protest nije bio predmet saborskog raspravljanja ili točnije o njemu nije u saborskim zaključcima koji su poslani u Rim bilo niti riječi. Stoga se Ivan X. ponovno obraća splitskom nadbiskupu Ivanu, zadarskom biskupu Forminu i svim Ivanovim sufraganima pozivajući Ivana i *Grgura* (aut tu cum Gregorio) ili nekoga drugoga nadbiskupova sufragana k sebi u Rim. Neka mu oni redom iznesu sve probleme kako bi i on mogao, „idući putem pravde”, zaključiti upravo ono što je najpravednije.⁵³

50 HSM, str. 101. „De cetero autem ipsi cum suo pontifice, deo reddant rationem de his omnibus, que in eis chrystiane religionis dogma defuerit, nostra coram deo conscientia est absoluta.”

51 HSM, str. 99.

52 HSM, str. 102.

53 HSM, str. 102–103.

Prema tome, to treće Ivanovo pismo upućeno u Split novo je svjedočanstvo da je ninski biskup Grgur pružio najveći otpor prvom zaključku Sabora o novoj metropolitanskoj časti i vlasti. Sudeći po adresi tog trećeg pisma, među nezadovoljnicima se našao i zadarski biskup Formin, što je i razumljivo, jer se on kao biskup metropole najviše nadao da će postati novim metropolitom.

No, Ivan X. ne stiže više rješavati taj problem. Tek za dvije godine, kako to priča opet kompilator saborskih zaključaka, po papinskoj su zapovijedi poslanici *biskup Madalbert* i *knez Ivan* – koji su bili posrednici u miru između Hrvata i Bugara – došli u Split.⁵⁴ Oni pozivaju onamo po papinskoj zapovijedi *na sabor* (sinodaliter) *novoga nadbiskupa Ivana, Formina i Grgura*, ali i *hrvatskog vladara* (cum Croatorum principe et eius proceribus). Ako se hrvatski vladar nadao da će zbog svoga popuštanja prema Bugarima, s kojima je neposredno pred tim bio u ratu, biti nagrađen, onda se, naravno, prevario. Tako se ponovno dogodilo da je *hrvatski vladar zbog dalmatinsko-bugarskog pritiska potisnut!* Rimski se biskup očito odveć veselio da „grčki tabor” još uvijek traži njegov blagoslov. A iza hrvatskog vladara, koji isto tako sluša Rim, ne stoji – nitko, premda je pobjednik nad Bugarima. Zar je onda slučaj da hrvatski vladar mora na tom Saboru slušati kako se potvrđuju tobože stari običaji dalmatinske pokrajine? Prema tim *izmišljenim događajima* – to je mučeništvo bl. Dujma, tobože Petrova učenika – po odredbi samoga bl. Dujma (constituit) prvenstvo među dalmatinskim biskupima treba da ima ona crkva u kojoj počivaju Dujmove moći.⁵⁵ Zatim je na tom saboru potvrđen zaključak o obnovi biskupskih sjedišta na zapadu i istoku pokrajine Donje Dalmacije, dakle svih crkava od osorske do kotorske. Postavivši se na stajalište historijskog prava, *papinski poslanici moraju ukinuti Grgurovu biskupiju!* „Jer kao što se zna, ninska Crkva u starini nije imala *biskupa*, nego *natpopa*, koji je bio pod vlašću biskupa.”⁵⁶ Ninski biskup Grgur može birati *skradinsku, sisačku ili delminsku Crkvu*, s obzirom na to što one – tobože! – imaju i sada dovoljno svećenstva i puka, a i nekôć su u njima stolovali biskupi.⁵⁷ Najzad se dalmatinski biskupi ružno rugaju propalom kandidatu Grguru s ovim dodatkom u zaključku: ako ga veseli, neka uzme sve tri biskupije na svoju i njihovu propast.⁵⁸

Bilo je, dakle, očito da dalmatinski biskupi nude razočaranom ninskom biskupu čak tri biskupije u prvom redu zato što na saboru sjedi i hrvatski vladar.

---

54 HSM, str. 103.

55 HSM, str. 103–104.

56 HSM, str. 104. „Nonensis vero ecclesia non episcopum antiquitus, sed archipresbiterum sub dictione episcopi habuisse cognoscitur.”

57 HSM, str. 104. „Constat legitime, ut ipse episcopus an qualibet ecclesia ex hic ecclesiis, que primis temporibus habuisse episcopos omnibus patet – cum itaque sint omnes populate et deo adiuvante sacerdotum et plebium copiam habentes – preponatur: sive in scardonitana ecclesia, vel sisciana, aut certe in delminiensis ecclesia.”

58 HSM, str. 104. „Quod si immensum pondus pontificii subire delectat et unum sibi dioceseum sufficere non vult, horum trium magnitudine diocesei ponderis ad interitum suum et eorum suscipiat. Dum neque plebs perfecte ab eo pontificali munere percipere valeat gratiam iuxta sanctorum patrum statuta, neque ipse adimplere suum in eis valeat officium, cum sit propter multa terrarum spatia difficile peragrari.”

Međutim, čini se da sam dosad govoreći o Splitskom saboru 928. pridavala premalo važnosti tom zaključku o Grgurovu slobodnom izboru spomenutih triju biskupija. Činila sam to zajedno s nekim drugim historičarima bez dvojbe pod dojmom općega uvjerenja da je *Grgur već 925. bio i hrvatski biskup!*

Nova spoznaja da je Grgur prosvjedovao 925. u Rimu kao *jedan od dalmatinskih biskupa* (naš brat!) prisiljava me da Grgurov nastup 928. promatram u posve novom svjetlu: znajući da je propao kao jedan od dalmatinskih kandidata, *Grgur tek poslije 925. postaje kandidat hrvatskoga vladara!*

U prilog našoj pretpostavci da je *poslije 925. Grgur postao hrvatski biskup* ili, točnije *biskup Hrvata*, svjedoče i riječi u pismu pape Lava VI. Papa kori Grgura zbog toga što je iskoristio zgodnu priliku „*i u zemlji Hrvata postao biskupom*” (Gregorium vero, qui probitate temporis in Croatorum terra episcopus effectus est...).⁵⁹

Stoga neće biti nikakve sumnje da su hrvatski vladar i dotadašnji ninski biskup, videći kako je teška situacija nastala nakon 925, našli zajednički rječnik: *vladar nudi Grguru čast i vlast biskupa Hrvata*, a to drugim riječima znači da je Grgur smio – dakako tek teoretski – prihvatiti sve one biskupije koje su postojale u antici u staroj Dalmaciji, a u X. stoljeću nisu bile sastavni dio Bizantske Dalmacije. Odatle tobožnja velikodušnost dalmatinskih biskupa 928. prema Grguru, čiji je položaj zaista nezavidan. Očito je naime da Rim ne priznaje ninsku biskupiju, a još manje novu Grgurovu čast hrvatskoga biskupa. Prema stajalištu koje je najzad pobijedilo na dvoru Lava VI. ostaje samo jedno rješenje: Grgur mora poći u skradinsku biskupiju (precipimus in sola scardonitana ecclesia tantummodo ministrare).⁶⁰ I neka se ne usudi otimati, kaže papa dalje, tuđe biskupije, jer učini li to, bit će izopćen.⁶¹

Takva konačna odluka Rima bila je za hrvatskog vladara i njegova biskupa zaista sudbonosna. Dok je dosad hrvatski vladar mogao bez zapreke smatrati hrvatskog biskupa vrhovnim crkvenim poglavarom na čitavom hrvatskom političkom području, sada se područje toga biskupa smanjuje na granice skradinske biskupije! I to zbog vrlo prozirne namjere Rima da se pomogne novom splitskom metropolitu. Zato i jest Lav VI. u svom pismu, još prije nego što je dodirnuo pitanje Grgurovih triju biskupija, napisao: „Spalatensem etiam archiepiscopum in Croatorum terra volumus ut propriam suam parochiam retineat, quemadmodum antiquitus salonitana ecclesia retinebat, quia non potest parochia infra muros civitatis terminari sed per longinqua spatia terrarum in plebibus et villis et curtis et ecclesiis et in populo antiquitus determinato.”⁶²

Tako je Lav VI. gotovo se ulagujući novom splitskom primasu *želio* (volumus) da se njegova, kako kaže, „parohija” ili njegovo crkveno područje, proširi i po Hrvatskoj. Za hrvatskog vladara i njegova biskupa bilo je zaista dobro što se s Lavom VI. za dugo

59 HSM, str. 105.

60 HSM, str. 106.

61 HSM, str. 106. „Alienas parochias ei precipimus nullo modo amplius usurpare, quia si fecerit, sine dubio a nostro pontificio excommunicatus manebit.”

62 HSM, str. 105.

vremena prekida veza dalmatinske Crkve s Rimom, tako da sve do nadbiskupa Dabrala rimski biskup više nema prilike činiti usluge dalmatinskoj Crkvi na račun Hrvata! Ali, valja dodati da nadbiskup Ivan i njegovi nasljednici unatoč papinu dopuštenju 928. ne mogu niti za pedalj proširiti svoje područje u Hrvatskoj, jer ih nekoliko kilometara od Dioklecijanove palače u kojoj ponosno stoluju čeka — hrvatski vladar!

Prema svemu što je rečeno o Grgurovim častima bilo 925. ili 928. jasno je — a to je već davno poznato — da je *Grgur najprije borac za prvenstvo među dalmatinskim biskupima*, a poslije, kad je ta kandidatura propala, *bori se zajedno s hrvatskim vladarom da postane biskup Hrvata!* Neumjesna je i potpuno promašena i sama pomisao da se Grgur zalagao za slavensku liturgiju, jer takvu je ideju, među ostalim, isključivala historijska situacija u kojoj se našao bilo kao kandidat za primasa ili kasnije za biskupa Hrvata. Ta kako bi mogao gurati u ruke Ivanu X. u isto vrijeme i svoju kandidaturu i dopuštenje za upotrebu slavenskog liturgijskog jezika kad je dobro znao da taj papa živo želi progurati i na istočnoj jadranskoj obali jedinstveni latinski jezik u Crkvi?!

Stoga je po mom uvjerenju J. Bratulić učinio neoprostivu pogrešku kad je u „*Aleju glagoljaša*” stavio i „*Vidikovac Grgura Ninskog*”.⁶³ Ako je već bio toliko nesiguran i nije znao uz koju bi se stranu priklonio (da li bi dao pravo Baradi i Katiću ili njihovim protivnicima), onda je bio dužan uzeti u ruke *izvore* i sam odlučiti koji od znanstvenika nije bio na pravom putu. No, on to nije učinio. Budući da Bratulić nema pred sobom saborske spise, misli da se Grgur pojavljuje na Saboru 925. kao *episcopus croatensis* i da ondje na saboru brani „neke svoje stavove”. Nije točno niti to, kako Bratulić dalje „tumači” mišljenje historiografije, „da Grgur brani glagoljicu”, a još manje „da je branio prvenstvo svoje biskupije i svoj položaj nacionalnog(!) biskupa u okviru narodne (nacionalne) države kralja Tomislava”! Čitalac će sam vidjeti da ne odgovara historijskoj stvarnosti Bratulićeva tvrdnja da je „Grgur Ninski *nosio* titulu Hrvatskoga biskupa” jer iz papina pisma doznajemo tek da je biskup „u zemlji Hrvata”, pa su samo naše pretpostavke, kako smo vidjeli, da je postao biskup Hrvata. Osim toga nije točno, kako Bratulić dalje piše da je Grgur nakon ukinuća ninske biskupije „otjeran duboko na sjever”, gdje je tobože „nešto poradio i za glagoljicu”!

Čitalac je sam mogao spoznati da izvorni materijal ne dopušta bilo kakvo povezivanje Grgura sa slavenskim liturgijskim jezikom. Stoga se pitamo: kome koriste *lažni mitovi* koji zavode javnost? Zar nije onome tko iskreno želi upoznati hrvatsku prošlost dosta činjenica da su nakon 925. hrvatski vladar i Grgur našli zajednički rječnik? Bila su obojica naivno uvjerena da će tako teritorijalno ojačani posve novim područjem nesretni Grgur lakše izići kao pobjednik na novom saboru. Vrijedilo je pokušati da se Grgurova i tako nesigurna stolica zamijeni novom „po čitavoj zemlji Hrvata”, dakle područjem gotovo čitave stare Dalmacije. No, mogli smo vidjeti da je i ta druga Grgurova kandidatura propala zbog papinske politike prema dalmatinskoj Crkvi.

A Hrvati i njihov vladar u X. stoljeću ne misle niti mogu misliti na to da slavensku liturgiju učine svojim kulturnim dobrom. Hrvatski se vladar uputio 928. u Split samo zato što mu se činilo da će svojom prisutnošću — pogotovo pošto je popustio u pitanju

63 Aleja glagoljaša, str. 41–46.

Bugara — pripomoći Grgurevu natjecanju. No, dalmatinski su biskupi na čelu s papinskim poslanicima bili tako sigurni u svoju novu pobjedu, da su se, kako smo se mogli osvjedočiti, rugali i hrvatskom vladaru i njegovu biskupu. Tako se već drugi put pokazalo da su Hrvati morali pokleknuti pred dalmatinsko-bugarsko-papinskim savezom.

IV.

KONAČNA POBJEDA GLAGOLJAŠTVA U XI. STOLJEĆU

Činjenica da su dalmatinski biskupi 925. svojim odlučnim stavom spasili slavenski liturgijski jezik presudno utječe na dalji razvitak glagoljaštva u Bizantskoj Dalmaciji. Ono se moglo razvijati na tom području nesmetano dalje i zato što se Rim sve do prvih reformnih napora u XI. stoljeću nema prilike miješati u crkvene prilike na istočnoj jadranskoj obali. Uostalom, koliko su to zaista *dva svijeta — istočni* (konstantinopolski) i *zapadni* (rimski) — pokazuju prvi dodiri papa s dalmatinskim biskupima u XI. stoljeću. U tom razdoblju, u prvim desetljećima XI. stoljeća, dalmatinsko se svećenstvo zbog svojih Rimu stranih običaja toliko udaljilo od Zapada da Toma Arhiđakon, opisujući život splitskog nadbiskupa Dabrala (izabran i postavljen 1030. godine), tvrdi da je — zločinac! Bio je moćan i bogat, priča Toma, i zato mu se nitko nije usudio suprotstavljati. Naime, u biskupskoj je palači držao ženu i djecu kao svjetovnjak, a i bavio se više svjetovnim nego crkvenim poslovima. Čuvši o tom bezbožniku, papa šalje svoga poslanika Ivana koji, sazvavši sabor, „inquisitionem cepit facere *in capite et in membris*“.⁶⁴ Prema Tomi je taj prvi dodir splitske Crkve s papinstvom u XI. stoljeću za Splitskane vrlo neugodan. Dabral doduše zastupa na saboru čvrsto „nauku“ svoje crkve: njegova je žena zakonita (predictam mulierem sibi fore legitimum), jer ju je *po običaju Istočne Crkve* smio slobodno držati kod sebe (quam ex consuetudine orientalis ecclesie poterat licite retinere). No, Toma smatra da su to bili Dabralovi drski izgovori koje papinski poslanik nije htio prihvatiti, nego je apostolskom vlašću uklonio Dabrala s uprave splitske Crkve.

Toma naravno neće shvatiti da je Dabral govorio istinu, i zato Dabralovo uklanjanje ne prikazuje kao *prvu pobjedu reformnog papinstva u Dalmaciji*, nego kao uklanjanje „zločestog i pokvarenog“ premeta. To je, dakako, u skladu s njegovom osnovnom teorijom o povijesti splitske Crkve, prema kojoj nije nikad htio priznati da su sve do prve polovice XI. stoljeća dalmatinski biskupi bili podložni konstantinopolskoj Crkvi.

Pratimo li po Tominoj Salonitanskoj povijesti zbivanja u splitskoj Crkvi nakon odlaska Dabrala, lako ćemo se uvjeriti da je njegov nasljednik *Ivan*, rodom Splitsčanin, *zastupnik reforme u Dalmaciji*. Dosad se premalo vodilo računa o Tominu opisu Ivanova pontifikata. Arhiđakon kaže da je sagradio *crkvu sv. Feliksa na obali* (ecclesiam sancti Felicis super riuum) i kad se zbog starosti odrekao pastirske službe, „*in eadem ecclesia non longo tempore degens ibidem mortis debitum soluit*“.⁶⁵ Prema tome, riječ je o zaslužnom domaćem sinu koji je uz spomenutu crkvu vjerojatno sagradio neki mali samostan

64 HS, str. 46.

65 HS, str. 46–47.

ili zgradu u koju se sam i povukao. Umro je 1059, a to znači prije ponovne žestoke borbe između papinstva i carstva nakon Lateranskog koncila. Za njegova nasljednika *Lovre* reforma je u tom dijelu Dalmacije potpuno učvršćena.⁶⁶

Ali da raspoloženje Splitskana i njihova nadbiskupa prema reformnom Rimu ne dijele svi dalmatinski prelati, svjedoči, na primjer, *bijeg osorskog biskupa Lovre iz Osora u Split!* Toma, doduše, tvrdi da je Lovro došao na sinodu u Split i da je zato izabran i za nadbiskupa, ali vrijedni historičar splitske Crkve opet jednom nije iskren. Jer na Splitskom saboru je, među ostalima, stvoren i zaključak o kazni za priore ili laike koji bi istjerali biskupe iz svojih gradova.⁶⁷ To nam je ujedno dragocjen dokaz da je na *Osoru pobijedila protureformna stranka!* Potvrda splitskih saborskih zaključaka, što je šalje natrag u Dalmaciju Aleksandar II, ne ostavlja nas u sumnji zašto ni sada, u XI. stoljeću, nije bilo sloge među dalmatinskim biskupima. Na Saboru je naime zaključeno da se skidaju svi biskupi, svećenici i đakoni koji bi primili ili zadržali primljenu ženu tako dugo dok ne daju zadovoljštinu, štoviše, zatvaraju se crkve klericima koji nose bradu ili dugu kosu.⁶⁸

Ako se, dakle, reformno papinstvo tako žestoko počelo miješati ne samo u pitanja svećeničke nošnje, već je nametljivo zahtijevalo *celibat od svih predstavnika grčke Crkve*, onda je trebalo računati s isto tako žestokim otporom pogođenoga svećenstva. Najzad, zašto bi oni tjerali svoje *zakonite žene* samo zato što to od njih traži *jedan od dvojice rimskih biskupa?! Naime, i oni su predobro znali da je kao protivnik Aleksandru II, pravom reformnom papi, izabran Honorije II, koga podržava njemački car i njegovi biskupi. Prema tome, što je prirodnije nego da protivnici reforme u Dalmaciji potraže Aleksandrova suparnika i tako izbore ono što im je „pravi“ papa zabranjivao.*

U cijeloj toj priči za reformu i protiv nje u Dalmaciji moralo je doći na red i pitanje *kako će se reformni Rim odnositi prema pitanju slavenskog liturgijskog jezika.*

O tome postoje *dva izvorna podatka*, različita podrijetla i vrijednosti: jedno je *Tomina zlobna priča o shizmi*⁶⁹ u Hrvatskoj i Dalmaciji, a drugi izvor je *autentična potvrda splitskih saborskih zaključaka od pape Aleksandra II.*⁷⁰

U spomenutoj se Aleksandrovoj potvrdi kaže: *zabranjujemo od sada pod prijetnjom izopćenja Slavene (glagoljaše) promicati u svete redove ako ne nauče latinski (Sclavos nisi Latinas litteras didicerint promoveri... sub excommunicationis vinculo amodo omnimodo prohibemus).*⁷¹

Sva je prilika da je reformni papa bio pri potvrđivanju splitskih saborskih zaključaka blaži od dalmatinskih kolega koji su, kako ćemo vidjeti po Tomi, bili spremni posve potamaniti glagoljaše. Čini nam se, uostalom, da je Aleksandar II. takvom odlukom

66 HS, str. 47.

67 CD I, str. 95.

68 CD I, str. 95.

69 HS, str. 49–53.

70 CD I, str. 95–96.

71 CD I, str. 96.

stvarno spašavao glagoljaše, jer u krajnjoj liniji učenje latinskog nije u XI. stoljeću bilo pitanje volje, nego više pitanje mogućnosti.

No, čitamo li drugi izvor, *Tominu Salonitansku povijest* i njegovu priču o shizmi, tobože u Hrvatskoj i Dalmaciji (Toma namjerno piše o političkim jedinicama svoga doba), onda taj pokret izgleda sasvim drukčije. Toma izričito tvrdi da je Splitska sinoda zabranila slavenski liturgijski jezik i promicanje glagoljaša „u svete redove”, uz opravdanje: „Naime, govorahu da je *gotsko pismo izmislio neki heretik Metod*, koji je na tom istom slavenskom jeziku napisao mnogo lažna protiv normi Katoličke Crkve i zato je, kaže se, po božanskoj odluci bio kažnjen naprasitom smrću.”⁷² Na Saboru je, nastavlja Toma, odlučeno da se zatvore sve glagoljaške crkve. Poslije spomenute zabrane dolazi „ad Chroatie partes” neki svećenik Vulfo koji lažno tvrdi da ga šalje njegov papa. Naime, njegov gospodar žali sudbinu glagoljaša i zato im želi pomoći. Vulfo nato odlazi k svome papi, a taj traži da iz „slavenskog kraljevstva” dođu k njemu dva biskupa. No, Vulfo se vraća Gotima i nagovara ih da izaberu biskupa „od svoga jezika i od svoga pisma” (insuper etiam hoc uobis optinui, ut de gente uestra et de littera uestra uobis pontificem eligatis) i da ga zajedno s njim pošalju k njegovom papi na posvećenje. Toma dalje priča kako su u Rim pošli *biskup Cededa i opat Potepa*, koji su se vratili u zemlju vjerujući da je papa doista potvrdio Cededu za biskupa tobože zato što uopće nisu bili svjesni što se u Rimu dogodilo. No, ako u toj priči odbijemo Tomine zlobne dodatke, ostaje jezgra: *Cededa dolazi kao posvećen biskup i zauzima krčku biskupsku stolicu i ostaje na njoj do svoje smrti!* Toma se dalje muči da pokaže kako je i taj papa odbio *gotsku molbu* da potvrdi njihovo pismo, a učinio je to, kaže neiskreni arhiđakon, zato što su to pismo sastavili – arijevcima! Da ne duljimo: *jezgra Tomine priče bez sumnje je istinita! Papa Honorije II. (Toma neće nikad reći njegovo ime!) nije imao razloga odbiti molbu onih donjodalmatinskih biskupa* koji nisu htjeli prisustvovati reformnom Saboru u Splitu, pa su se sada na njega obratili da *im odobri upotrebu slavenskog liturgijskog jezika*. Tako je *Metodova doktrina*, koju je njegov suparnik uvjetno prihvatio, ipak *dobila pravo upotrebe*, iako reformno papinstvo nije tu potvrdu smatralo pravovaljanom.

Tako je razdvojena Donja Dalmacija – točnije njezine crkve na Krku, Cresu i Lošinj (Osoru), a možda i na Rabu – omogućila dalji život glagoljaštvu upravo na onom istom području koje je i u X. stoljeću njegovalo „Metodovu doktrinu”.

Međutim, nema sumnje da bi glagoljica i u Kvarneru ostala ograničena na crkveno područje da nije u isto vrijeme došlo i do *bitnih političkih promjena* u ovom dijelu Jadrana. *Carska ili protureformna stranka*, kojoj je na čelu mladi Henrik IV, uspjeva postaviti na ugarsko prijestolje svoga kandidata, mladoga Salamona.⁷³ U tom pohodu Henrika IV. 1063. godine do Stolnog Biograda, mladom se caru priključio i *kranjsko-istarski markgrof Ulrik I*, ali i njegov šurjak, naš *Zvonimir*, koji živi na dvoru Arpadovića. Iskoristivši rođačke veze (Zvonimir je oženio kćer Bele I Jelenu), Zvonimir

72 HS, str. 49. „Dicebant enim, goticas literas a quodam Methodio heretico fuisse repertas, qui multa contra catholice fidei normam in eadem sclauonica lingua mentiendo conscripsit; quam ob rem diuino iudicio repentina dicitur morte fuisse dampnatus.”

73 Vidi N. KLAJČ, n. dj., str. 377 i dalje.

će nakon smrti Ulrika I. oteti „Kranjcima” *Marku Dalmatinsku*, novu političku jedinicu koju je prije nekoliko godina stvorio sam Ulrik I. *Marka Dalmatinska* sastojala se od Kvarnerskih otoka, susjednog Hrvatskog primorja i Meranije (istarskog obalnog pojasa od Labina do Kastva), pa nije teško razabrati da je u toj novoj političkoj jedinici oživio ponovno zapadni dio Totiline Liburnije, u kojoj su sada vladali – *carevci*, odnosno pristaše protureformnog pokreta. Budući da je kratki vijek Marke Dalmatinske *jedino doba u istarskoj povijesti* kad su se njezini biskupi zajedno s akvilejskim patrijarhom našli u taboru protupape Honorija II, *glagoljica se tada prvi put počela širiti i na istarsko tlo!* Jer tek u tim bitno izmijenjenim prilikama ona se počela upotrebljavati *i u dnevnom životu*, tako da nije ostala samo pismo crkvenih knjiga. Valunska je ploča rječito svjedočanstvo da je glagoljica počela istiskivati iz upotrebe – karolinu! Čim je prešla na istarsko tlo, glagoljica je na nje mu uhvatila tako čvrsto korijenje da je ostala u upotrebi sve do naših dana.

Međutim, Zvonimir kao vladar Marke Dalmatinske dolazi u sukob s Normanima, i čini se da normanski knez Amiko zarobljuje 1074. upravo njega u borbi kod Časke. Bio je to u krajnjoj liniji sretan trenutak za Hrvate, jer najveći reformni papa Grgur VII. postavlja Zvonimira na hrvatsko-dalmatinsko prijestolje. Tako je Zvonimir *prvi okrunjeni hrvatski vladar* koji se smio nazivati „*rex Croatorum Dalmatinorumque*”!

Evo, dakle, historijskog preokreta koji je Zvonimiru osigurao vlast *ne samo u jednom dijelu stare Bizantske Dalmacije*, dakle *Marke Dalmatinske*, nego *i u Hrvatskoj*.

Prema tome, tek će od 1075. *stara grčka carska zemlja* (odnosno jedan njezin dio) *doći pod političku vlast novoga hrvatsko-dalmatinskog vladara*, a to drugim riječima znači da će *krčki glagoljaš* pjevati u crkvi laude ne samo svom starom *grčkom caru* nego i novom *hrvatskom kralju*. I dok nepoznati sastavljač Bečke ilustrirane kronike daje Zvonimiru naslov *rex Dalmacie*, opat samostana sv. Lucije u Baški radije ističe hrvatski dio Zvonimirova službenog vladarskog naslova. Za njega je Zvonimir – *kralj hrvatski!*

Tako najzad *glagoljaški protureformni pokret* u Marci Dalmatinskoj *dobiva hrvatski pečat* zahvaljujući *jedino* političkoj Zvonimirovoj vlasti nad *Markom Dalmatinskom*, dakle nad jednim dijelom *prustare zemlje grčkoga cara!* Ali, valja reći i to da taj glagolizam ostaje trajna kulturna baština ovoga područja u samom kutu Jadrana u prvom redu zahvaljujući revnosti grčkih svećenika koji nisu dopustili bilo u X. ili XI. stoljeću da im Rim nametne svoj latinski jezik i tako „uniformirane” stopi s ostalim zapadnim crkvama.

ZUSAMMENFASSUNG

WIE UND WANN WIRD „METHODIUS LEHRE“ KULTURGUT DER KROATEN

Im ersten Teil ihres Beitrages weist die Autorin daraufhin, wie notwendig es ist die politischen Verhältnisse auf der adriatischen Ostküste zu kennen, um die Voraussetzungen für das Verständnis der glagolitischen Bewegung überhaupt zu verstehen. Beim Präsentieren im 2. Kapitel des 1. originellen Zeugnisses über „Methodius Lehre“ d.h. über die slawische Liturgiesprache im Werk „Historia Salonitana maior“, kehrt die Autorin nochmal zurück zur Beurteilung dieser wertvollen Quelle und betont ihre außerordentliche Bedeutung. Das 1. Zeugnis von „Methodius Lehre“ ist in dem Brief erhalten, den der Papst Johannes X. an die dalmatinischen Priester richtet und sie rügt, weil sie in ihrem Kirchengebiet „diese Lehre“ d.h. die slawische Liturgiesprache anwenden. Der Papst schreibt so, obwohl er weiß, daß die dalmatinischen Bischöfe als Suffragane des Patriarchen von Konstantinopel dürfen außer der griechischen und lateinischen andere Liturgiesprachen, auch die slawische, benützen. Deshalb beabsichtigen die dalmatinischen Bischöfe auf der Synode von Split 925 nicht diese, wie der Papst sagt, schlimme Wurzel zu vernichten aber, in der Erwartung, daß der Papst die neugegründete Metropole bestätigt und das Palium schickt, lassen sie doch etwas nach, sie versprechen keine glagolitischen Priester zu weihen außer im Falle, daß es nicht genug „lateinische“ Kandidaten gäbe. Die Autorin vertritt die Meinung, daß die dalmatinischen Bischöfe schon damals auf „lateinische“ (Erzbischof von Split, Bischöfe von Zadar und Trogir und) und „glagolitische“ (Bischöfe von Krk, Osor und Rab) geteilt waren, obwohl ihr verschiedenes Verhalten hinsichtlich der slawischen Liturgiesprache noch nicht zum Ausdruck kam.

Im 3. Kapitel versucht die Autorin zu zeigen, wie es dazu kam, daß der Bischof von Nin von 925 bis 928 vergeblich um das Primat auf der adriatischen Ostküste kämpft. Um mehr Klarheit zu schaffen greift sie zurück zur Darlegung des Verhältnisses des Papsttums zu dem byzantinischen Dalmatien und zu den Kroaten im 9. Jh. Sie stellt fest, daß nur die Kroaten bereitwillig den Segen von Johannes VIII. empfangen haben, der ihnen allerdings geholfen hat den Kampf gegen die Franken siegreich zu beenden. Unter den dalmatinischen Bischöfen ist Theodosius der einzige, dem die Beziehungen zum Papstum zunutze kommen, er wurde auf dem Stuhl von Nin und dann auf jenem von Salona bestätigt. Als es unter Johannes X. zu den neuen Verbindungen kam zwischen der Kirche und den Herrschern auf der adriatischen Ostküste einerseits und Rom andererseits, änderte sich die Situation zugunsten der dalmatinischen Bischöfe. Deshalb kommt Tomislav und sein Bischof der Kroaten (*Episcopus Croatorum*) überhaupt nicht zur Synode von Split 925, wo der Kampf zwischen den dalmatinischen Bischöfen um das Primat mit dem Sieg des Kandidaten von Split endet. Er kommt zum Sieg mit Hilfe der falschen Legende vom heiligen Domnius, angeblich ein Schüler von des heiligen Petrus, der bestimmt hätte, daß die Metropole da sein soll wo seine Gebeine ruhen. Gregor von Nin, der auf dem Stuhl von Theodosius sitzt, lehnt eine solche Lösung ab, überzeugt daß das Primat unter den dalmatinischen Bischöfen ihm zusteht. Sein Protest ist verständlich aber auch vergeblich. Johannes X. beruft zwar die beide Rivalen nach Rom aber es gelingt ihm nicht mehr ihren Streit zu schlichten. Bei der neuen Synode 928 ging es für Gregor noch schlechter. Bewußt daß seine Kandidatur verloren ist nimmt er das Angebot, wahrscheinlich des kroatischen Monarchen selbst, an und, wie es Leo VI. bezeugt, wird er Bischof im Lande der Kroaten. (*in Croatorum terra episcopus effectus est*). Wie bekannt ist, auch so gestärkt, erreicht Gregor nicht

viel, erst bei der erwähnten Synode wurden ihm drei Bistümer zur Wahl angeboten aber der Papst Leo VI. schickt ihn doch nach Skradin. All das was der Bischof Gregor zwischen 925 und 928 erlebt hat, schließt die Möglichkeit aus, daß er vor dem Papst erscheint als Kämpfer für die slawische Liturgiesprache.

Schließlich im 4. Kapitel erleutert die Autorin wie es, nach ihrer Überzeugung im 10 Jh. zum Sieg der slawischen Liturgiesprache kam. Nämlich im Laufe des Kampfes für und gegen die Reform kommt es zur Spaltung zwischen der unterdalmatinischen Bischöfen, so daß die Bischöfe auf den Inseln von Kwarner (Osor, Krk, Rab) auf die Seite von Kaiser Heinrich IV. und seines Kandidaten für das Papstum Honorius II. übergehn. Die Belohnung für diesen Schritt ist nicht ausgeblieben. Nicht nur das der Bischof von Ceded das Bistum von Krk bekommt, wo er trotz vieler Bannensprüche aus dem reformatorischen Rom bis zu seinem Tod blieb, sondern darüber hinaus wurde Glagolica bzw. die slawische Liturgiesprache zum ersten Mal bestätigt und wurde so zum wertvollstem Kulturerbe der Kroaten im Mittelalter.